

Asya Studies

AcademicSocialStudies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.569986 / Number: 8, p. 67-75, Summer 2019

OSMANLI DEVLETİ'NDE ESKİ ESER ANLAYIŞININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ*

*THE BIRTH AND DEVELOPMENT OF THE RELIC CONCEPT IN
THE OTTOMAN EMPIRE*

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
24.05.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.06.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Dr. Şükrü Ünar
Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı
Burdur / TÜRKİYE
sukruunar@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-0724-5265>

* Bu çalışma, 2013 yılında yazarın Selçuk Üniversitesi'nde hazırlanan "Atatürk Döneminde (1923-1938) Eski Eser Politikaları ve Türkiye'de Yapılan Kazı Çalışmaları" adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

Öz

İnsanoğlu tarihin her döneminde kendinden önce yaşamış topluluklardan kalan taşınır veya taşınmaz eserlere karşı her zaman çeşitli nedenlerden dolayı ilgi duymuştur. Bu ilgi ve alaka kimi zaman sanat ve kültür sevgisiyle kimi zamanda dini inanışlar, atalar kültürüne ya da geçmişe olan saygı ile alakalı olmuştur. Kültürel yönden oldukça zengin olan ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Anadolu topraklarında kurulan Osmanlı Devleti kendinden önce yaşamış toplumlardan kalan eski eserleri İslam Fıkhı'nın esaslarına göre korumaya çalışmıştır. Başlangıçta İslam Fıkhı esaslarına göre başlayan koruma çabaları 19. Yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'da yaşanan gelişmeler göz önüne alınarak hazırlanan Nizamnamelerle düzenlenmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti bu kapsamda 1869, 1874, 1884 yıllarında ve daha sonraları Türkiye Cumhuriyeti tarafından da uzun bir süre kullanılacak olan 1906 yılında hazırladığı Nizamnameler ile eski eserlerin korunmasına yönelik hukuki düzenlemeler yapmıştır. Toprakları üzerinde yer alan eski eserlerin korunması ve yurtdışına kaçırılmasını önlemek amacıyla Osmanlı coğrafyasının çeşitli bölgelerinde arkeolojik kazılar yapılmış, bu kazılardan çıkarılan tarihi eserler başta başkent İstanbul olmak üzere Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde kurulan müzelere taşıyarak korunmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmamızda Osmanlı Devleti'nin eski eser anlayışının nasıl ve ne şekilde doğduğu, eski eser politikalarının gelişimi ve hangi süreçlerden geçtiği, bu politikalar doğrultusunda yapılmış olan çalışmalar ve bu çalışmaların sonuçları ele alınarak genel değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Eski Eser, Nizamnameler, Müzeler.

Abstract

Mankind has always been interested in relocated or immovable artifacts from the communities before him. This interest and relevance are sometimes related to the love of art and culture and sometimes to religious beliefs, to the ancestral cult or to the respect for the past. The Ottoman Empire tried to protect the old artifacts from the societies that had lived before it according to the principles of Islamic law. In the beginning, the conservation efforts which started according to the principles of Islamic Fiqh were tried to be regulated with the Regulation prepared by taking into consideration the developments in Europe since the beginning of the 19th century. In this context, the Ottoman State, in 1869, 1874 and 1884 with the Regulations prepared legal arrangements for the protection of the old works. Archaeological excavations were carried out in various regions of the Ottoman geography in order to protect the ancient artifacts and to prevent them from being abducted abroad. The historical artifacts extracted from these excavations were tried to be preserved by carrying them to the museums in various cities of Anatolia.

In this study, how and in what way the relic work concept of the Ottoman State was born, the development of the old artifacts policies, the processes that have been carried out, the studies conducted in line with these policies and the results of these studies will be evaluated and general evaluations will be made.

Key Words: The Ottoman Empire, Antiquities, Regulations, Museums

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Ünar, Ş. (2019). Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Gelişimi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p. 67-75.

1. Eski Eser Anlayışının Ortaya Çıkışı

Anadolu Asya ve Avrupa kıtaları arasında yer alan önemli jeopolitik konumu, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, geniş bereketli tarım arazileri ve su kaynakları ile tarihin her döneminde değişik toplulukların yaşam ve yerleşim merkezi olmuştur. Paleolitik Çağ'dan günümüze kadar insanoğlu Anadolu'da yaşamını sürdürmüştür, bu yüz binlerce yıllık iskân alanında tarihin her dönemine ait arkeolojik kalıntılar bırakmışlardır. Bu arkeolojik kalıntılar özellikle XVIII. yüzyılın sonlarına doğru başta Avrupalı antikacı ve koleksiyoncuların ilgisini çekmiş, daha sonra bu ilgi değerli eserleri kendi ülkelerine kaçırma hevesine dönüşmüştür. Kıymetli eserlerin yurt dışına kaçırılmaya başlamasıyla Osmanlı Devleti'nin son döneminde sıkça kullanılan eski eser kavramı ve eski eser hukuku ortaya çıkmıştır.

İnsanoğlu tarihin her döneminde kendinden önce yaşamış olan toplum ya da toplulukların yaşayışını, günlük hayatını merak etmiştir. İnsanlarda oluşan bu merak ve araştırma isteği onları geçmişte yaşayan insanların bırakmış oldukları maddi kalıntılara yöneltmiştir. Eskiye olan bu merak duygusu Avrupa kıtasında ilk kez Roma İmparatorluğu döneminde zengin, asil aileler ve askerler arasında ortaya çıkmış; başta Anadolu ve Yunanistan olmak üzere çok sayıda eski eser satın alma ya da toplama yolu ile bu zengin ailelerin evlerinde sergilenmeye başlamıştır (Mumcu, 1969: 53). Daha sonraki dönemlerde eski eserlere sahip olmanın toplumda bir statü ve zenginlik sembolü sayılmasından dolayı eski eserlere olan talep artmış, bunun sonucunda da eski eser alım satımı ve kaçakçılığı başlamıştır. XVI. yüzyılda Avrupa'da özellikle İtalya'da soylu aileler arasında eski eser toplama ve topladıkları bu eski eserleri halka gösterme geleneği oldukça artmıştı. Zengin aileler evlerinde Museo ya da Galeri adı verilen bölümlerde satın aldıkları ya da topladıkları eserleri halka gösteriyor, bu sayede kendi şan ve unvanını arttırıyorlardı (Özkan, 2009: 1-2).

1581 yılında Uffizi ailesi tarafından oluşturulan Uffizi Museo'su ya da Galerisi İtalya'daki bilinen en ünlü Museodur. İtalya'da başlayan eski eserlere sahip olma ve sergileme anlayışı daha sonra tüm Avrupa'ya yayılmış, ilerleyen dönemlerde ise Avrupa kıtasında modern müzeciliğin doğmasını sağlamıştır (Ünar, 2013: 3). XVIII. yüzyılda Fransa'da Fransız İhtilal'ı ile tahrip olan eski eserler yeniden onarılmaya başlanmış, XIX. yüzyıldan sonra eski eserlerin korunması ve onarılması hız kazanmıştır (Akozan, 1977: 2). İngiltere'de ise eski eserlerin korunması XIX. yüzyılda başlamıştır. İngilizler de tıpkı Fransızlar gibi eski heykel, bina ve büstleri onarma çabalarında bulunmuşlardır. Antik Roma kültürü üzerinde kurulmuş olan İtalya Devleti diğer Avrupalı Devletlere oranla eski yapılarına daha iyi sahip çıkmış ve onları korumuştur. Avrupalı devletler kendinden önce yaşamış olan atalarından ya da başka milletlerden kalan taşınır ve taşınmaz eski eserlere sahip çıkmışlar, koruma ve onarma çalışmalarında bulunmuşlardır (Madran, 1976: 281-282).

Avrupa Roma İmparatorluğunda itibaren eski eserleri toplama ve koruma işleri ile ilgilenirken Osmanlı Devletinde ise eski eserlere ya da eskiye yönelik çalışmalar XIX. yüzyılda başlamıştır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin topraklarındaki eski eserlerle ilgilenememesinin temel nedeni kendinden önce yaşayan devletlerden ve milletlerden kalan eserlerin yöneticilerin ilgisini çekmemesi; İslam Fıkıh'ının getirdiği yasaklamalar olarak iki ana neden altında toplayabiliriz.

İslam dininin resim ve heykel yapımını yasaklamasından dolayı bu iki sanat dalı İslamiyet'i kabul eden toplumlarda ya da devletlerde çok fazla gelişmemiştir. Bundan dolayı gerek Selçuklu Devleti Dönemi'nden gerekse de Osmanlı Devleti Dönemi'nden günümüze heykel, büst vb. sanat eserleri çok az gelebilmiştir. Ancak Anadolu tarihin her döneminde yerleşime sahne olduğu için tarihin her döneminden günümüze kadar ulaşan çok çeşitli ve zengin taşınır taşınmaz sanat eseri bulunmak mümkündür. Osmanlı Devleti kendinden önce yaşamış ve Anadolu'nun değişik yerlerinde taşınır taşınmaz eserler bırakmış olan devletlerin ya da milletlerin eserlerini korumak için özel bir kanun yapmamış, İslam fıkıhına göre hareket etmiştir (Köprülü, 1941: 14-19).

İslam fıkıh kitaplarında sahibi belli olmayan taşınabilir eşyalardan bahsedilir, taşınmaz eserlerden bahsedilmemektedir. İslam fıkıhına göre taşınmaz mallar vakıflara, kişilere ya da devlete aittir. Taşınmaz mallar devlete ve kişilere ait ise bu kişiler taşınmaz mallar üzerinde istedikleri hakka sahiptirler, taşınmaz malların üzerinde bulunduğu arazi kimseye ait değilse bu malları herkes rahatça istediği gibi kullanma hakkına sahiptir. Taşınmaz mallar vakıf arazisi üzerinde ise hiç kimse bu mallara dokunamaz, bu taşınmazlar devlet güvencesi altındadır (Mumcu, 1969: 67).

Osmanlı Devleti Kuruluş Dönemi'nden itibaren Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve kendi ile aynı dönemde yaşamış olan diğer Türk Beyliklerinden kalan dini yapıları ve vakıf mallarını koruyup, gerekli durumlarda onarma çalışmalarında bulunmuştur (Altar, 1973: 57-61; Ünar, 2013: 6). Ancak gerek İslam fıkıhı gerekse Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirler kolay yoldan mal, mülk ve para sahibi olmak

isteyen insanların gözünü korkutamamış, tarihi süreçte pek çok taşınır ve taşınmaz eski eser tahrip olmuştur.

Osmanlı Devleti Dönemi'nde eski eserlerin korunmasına yönelik ilk çalışmalar Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethettikten sonra şehirde yaşayanların malını, canını; Roma ve Bizans Dönemi'nden kalan taşınır taşınmaz malları koruma altına alması ile başlatılabilir. Çünkü Fatih Sultan Mehmet Osmanlı savaş hukukuna göre savaştan sonra savaşa katılan askerlerin hakkı olan yağma hakkını şehre ve şehrin güzelliklerine zarar gelmemesi için kendi kişisel hazinesinden ödemiş, İstanbul'da günümüze kadar gelmiş olan Roma ve Bizans Dönemi eserlerini koruma altına almıştır (Atasoy, 1983: 1458; Nesli, 2018: 455; Şahin, 2007: 109-110). Yine Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılan bir çalışma Osmanlı Devlet adamlarının kendinden önce yaşamış olan milletlerin ve devletlerin sanatına ve kültürüne sahip çıktığının göstergesidir; Ayasofya kilisesi camiye çevrilirken Bizans Dönemi'nden kalan ikonografik resimlere zarar verilmemesi için özel bir harç hazırlanmış ve resimler bu harç ile sıvanmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in bu ince ve alçak gönüllü düşüncesi sayesinde Bizans Dönemi'ne ait ikonografik resimler günümüze kadar gelebilmiştir.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sonrası Mekke ve Medine'de bulunan Hz. Muhammed ve Dört Halife Dönemi'ne ait olan eserleri İstanbul'a getirmesi olayı da eski eserlerin korunması ve kollanmasına örnek olarak gösterilebilir. Ancak hem Fatih Sultan Mehmet hem de Yavuz Sultan Selim döneminde yaşanmış olan bu gelişmeler günümüz müzecilik anlayışına fazla benzememektedir (Arık, 1953: 11). Bunun dışında Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Budin zaferinden sonra Sadrazam İbrahim Paşa'nın İstanbul'a getirttiği bir heykel, tarihi kaynaklarda yer almaktadır (Özkan, 2009: 11). Ancak Sadrazam İbrahim Paşa idam edilince bu heykel ortadan kaldırılmıştır. Osmanlı sarayında Yavuz Sultan Selim'den itibaren korunan kutsal emanetler ve kendinden önceki padişahlara ait eşyalar günümüze kadar gelmiştir. Korunan bu eşyalar eski eserlere olan saygıdan değil dini değerlere ve atalara gösterilen saygıdan dolayı korunmuştur.

2. Eski Eserlerin Korunmasına Yönelik Yapılan Hukuki Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'nde eski eserlerin günümüz anlayışına uygun bir şekilde korunması ve kollanması ise Osmanlı Devleti yöneticilerinde bir hassasiyet oluşmasından sonra eski eserlerle ilgili hukuki düzenlemeler ile başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde eski eser hukuku ile ilgili ilk çalışma 1869 yılında yayımlanan ve Osmanlı Devleti'nin ilk eski eser koruma belgesi olan Âsâr-ı Atika Nizamnamesi ile başlamıştır. Daha sonra 1874, 1884 ve 1906 yıllarında yayımlanan Âsâr-ı Atika Nizamnameleri ile sürdürülmeye çalışılmıştır (Çal, 1997: 391; Çal, 2003: 164; Muşmal, 2009a: 46; Muşmal, 2009b: 39; Salgırlı, 1989: 54-58; Sönmez, 2012: 40; Yıldırım ve Martal, 2002: 1095-1102; Umar, 1981: 6; Alsaç, 1984: 8; Mumcu, 1969: 66; Madran, 1976: 282; AYTEKİN, 1997: 53).

Modern anlamda Osmanlı Devleti'nde ilk müzecilik faaliyet ise XIX. yüzyılda başlamıştır. XIX. yüzyılın ortalarında itibaren Avrupalı devletler doğu ülkelerinde kelimenin tam manası ile bir eski eser talanına başlamışlardır. Güçsüz durumdaki doğulu devletler güçlü Avrupalı devletlere karşı koyamamışlardır (Ergil, 1994: 170; Yıldırım ve Martal, 2002: 1095; Ünar, 2013: 10). XIX. yüzyılda yaşanan eski eser kaçakçılığının en sık görüldüğü devletlerden birisi de Osmanlı Devleti'dir. Osmanlı Devleti'nin yaşanan eski eser kaçakçılığına sessiz kalmasının bir nedeni de Avrupalı devletlerin desteğine muhtaç olmasıydı. Tanzimat Dönemi'nde Batılı arkeologlar Osmanlı Devleti'nden aldıkları kazı izinleri ile kazı yaptıkları yerlerden çıkan eserleri ülkelerine götürmüşlerdir.

Osmanlı Devleti'nde eski eserlerin korunmasına yönelik ilk çabalar II. Abdülhamit döneminde (1876-1908) ortaya çıkmıştır. Avrupa'daki zengin ailelerin ve koleksiyoncuların eski eserler ilgi göstermesi, bu eserleri kendi himayetlerinde toplayarak toplumsal statülerini daha da arttırma istekleri XIX. yüzyılda eski eser alım-satım ve kaçakçılığı oldukça arttırmıştır. XIX. yüzyılda Osmanlı topraklarına gelen gezginlerin çoğu Anadolu topraklarındaki eski yerleşim yerleri ile yakından ilgilenmişlerdir (Muşmal, 2009a: 3-vd). II. Mahmut Dönemi'nde Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiş ve bu öğrencilerin Avrupa dünyası ile kültürel ilişkiler içine girmesi sonucunda kültür ile sanattan almayan ve kültür ile sanatı koruyan aydın bir zümre oluşmuştur. Ayrıca bu öğrenciler Osmanlı topraklarında gerek hediye yolu ile gerekse kaçırılarak götürülen arkeolojik eserlerin Avrupa'da ne kadar kıymetli olduklarını görmeleri ve Avrupa halklarının bu eserlere değer göstermeleri Türk aydınlarında bu eserlerin korunması yönünde bir bilinç oluşturmuştur (Özdoğan, 2008: 31-32). Tanzimat Dönemi'nde Fethi Ahmet Paşa'nın kişisel girişimleri ile eski eserler için bir müze kurulması fikri ortaya çıkmıştır. Vilayetlere yazılar

gönderilerek kıymetli eserlerin İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir (Muşmal, 2009a: 15-16; Esin, 1997: 61; Mumcu, 1969: 65-66; Şahin, 2007: 110).

Osmanlı Devleti'nin XVIII- XIX. yüzyıllarda kendi topraklarındaki eski eserleri koruyamadığı, eserlerin kaçırılmasına göz yumduğu ve de Osmanlı padişahlarının bu kıymetli eserleri Avrupalı yöneticilere hiç düşünmeden hediye ettiği şeklinde yanlış düşünceler vardır. Osmanlı devleti XIX. yüzyılda çok ağır savaşlar ve ekonomik sıkıntılarla boğuşmakta idi. Ülkesini ayakta tutmaya çalışan yöneticiler bu zorlu şartlardan dolayı arkeolojik işlere fazla vakit ayıramamışlardır. Ancak yine de bu çok zorlu şartlar altında eski eserlerini korumak için kanunlar çıkartmışlar ve bu kanunları uygulamaya çalışmışlardır. Ancak dönemin şartlarından ve büyük Avrupalı devletlerin baskılarından dolayı bazı eserlerin yurtdışına çıkışı engellenememiştir. II. Abdülhamid, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in dostluğunu, müttefikliğini kazanmak için Baalbek, Meşatta ve Milet antik şehirlerine ait eski eserleri Alman İmparatoruna hediye etmiştir (Özkan, 2009: 75; Muşmal, 2009a: 19-21; Muşmal, 2009b: 25-26; Mansel, 1948: 13).

Osmanlı Devleti'nde ilk müze, Sultan Abdülmecit Dönemi'nde (1839-1861), 1846 yılında Tophane-i Amire Müşiri Fethi Ahmet Paşa'nın, eski eserleri toplaması ile kurulmuştur (Shaw, 2004: 19-20; Şahin, 2007: 110-111; Kundakçı, 2002: 1083; Özkan, 2009: 35; Şimşek ve Dinç, 2009: 106; Ünar, 2013: 13). Darphane-i Amire yakınlarında olan ve Ayasofya Camii arkasında yer alan müze kurulmadan önce Harbiye ambarı olarak kullanılan Aya İrini Kilisesi'nde Mecmua-ı Eslaha-i Atika ve Mecmua-ı Âsâr-ı Atika adında iki bölümden oluşan bu yer ilk Osmanlı müzesidir (Özkan, 2004: 66; Önder 1990: 482; Serbestoğlu ve Açık, 2013: 160; Karaduman, 2007: 19; Önder, 1977: 6-8; Salgırlı, 1989: 54; 24; Yıldırım ve Martal, 2002: 1096; Mansel, 1948: 13-14; Arık, 1941: 835; Arık, 1947: 63; Shaw, 2004: 21-22; Şahin, 2007: 110). Açılan ilk Osmanlı müzesine ilk arkeolojik eser 1850 yılında Aydın civarından bulunarak gönderilmiştir. Bu tarihten sonra eser sayısı hızla artmış ve daha sonraları Mecmua-ı Eslaha-i Atika Askeri Müzenin; Mecmaa-i Âsâr-ı Atika ise Arkeoloji Müzesinin temeli oluşturulmuştur (Özkan, 2009: 36; Özdoğan, 2011: 190-191; Karaduman, 2005: 76-77; Muşmal, 2009a: 25).

Sadrazam Ali Paşa ve Maarif Nazırı Hilmi Paşa'nın görevde bulunduğu 1868 yılında Osmanlı Devleti'nde eski eserlerin keşfedilmesi, kaydedilmesi ve sergilenmesi için bir müzenin açılması kararlaştırılmıştır. 20 Haziran 1869'da Müzehane'nin açılması teklif edilmiş ve 30 Haziran da müzehane açılmıştır. İstanbul'da açılan müzeye Mektebi Sultani'de öğretmenlik yapan İngiliz Mr. Goold müdür olarak atanmıştır (Shaw, 2004: 105-106; Özkan, 2009: 52; Kundakçı, 2002: 1084; Arık, 1941: 834-835; Arık, 1947: 62-63; Şahin, 2007: 112; Koşay, 1932: 8; Yıldızlıturan, 2007: 310). Mr. E. Goold'un müze müdürü olduktan sonra yaptığı çalışmalar ile Osmanlı Devleti'nin eski eserleri korumaya yönelik ilk hukuki düzenlemesi olan 1 Şubat 1284/ 13 Kasım 1869 yılında hazırlanan ve yürürlüğe konan Âsâr-ı Atika nizamnamesi oluşturulmuştur (Yıldırım ve Martal, 2002: 1099; Çal, 1990: 12-13; Çal, 1997: 391; Çal, 2003: 165; Atasoy, 1983: 1458; Karaduman, 2005: 73; Madran, 2002: 414; Özkan, 2009: 51; Umar, 1981: 6; Aytekin, 1997: 53-54; Sönmez, 2012: 40).

Osmanlı Devleti sınırları içinde yapılan kazılardan çıkarılan eski eserlerin yurt dışına kaçırılması; gezginler ve kâşiflerin eski eser kaçakçılığı yapmaları üzerine Osmanlı Devleti Fransa'dan örnek alarak bir Âsâr-ı Atika Nizamnamesi hazırlamış, eski eserlerin korunacağı müzeler açılması için çalışmalara başlamıştır. Yedi maddeden oluşan nizamname 7 Ocak 1869 yılında Şura-yı Devlet tarafından hazırlanmıştır. Bu nizamname 13 Şubat 1869 yılında yürürlüğe girmiştir (Kundakçı, 2002: 1088; Mumcu, 1969: 70; Çal, 2003: 164; Aytekin, 1997: 53). 1869 yılından sonra eski eser işleri Nafia Nezaretinden alınarak Maarif Nezaretine verilmiştir. Yine bu tarihten sonra Osmanlı Devletinin sınırları içerisinde yapılacak olan kazıların izni Maarif Nezareti denetimine bırakılmıştır. 1869 yılında çıkartılan bu nizamname ile eski eserlerin yurt dışına çıkarılması kesinlikle yasaklanmıştır. Ancak bu nizamnamenin eski eser kaçakçılığına tam olarak engel olduğu söylenilemez (Muşmal, 2009a: 47-49; Mumcu, 1969: 70; Yıldırım ve Martal, 2002: 1100). İlk müze müdürü Mr. E. Goold 1872 yılında vefat etmiştir. Mr. E. Goold'un yerine kısa bir süreliğine Avusturyalı Terenzio müdür olarak atanmış, Terenzio'nun ajan olduğu anlaşılmış ve Terenzio görevden alınmıştır (Karaduman, 2007: 21; Arık, 1941: 835; Esin, 1999: 60-61; Koşay, 1932: 8).

Terenzio görevden alındıktan sonra 1872 yılında müze müdürlüğüne Alman Dr. PhilippAntonDethier getirilmiştir. Dethier'in göreve başlaması ile Müze-i Hümayun'da yeni bir dönem başlamıştır (Özkan, 2009: 55; Shaw, 2004: 109-111; Atasoy, 1983: 1459- vd; Yıldızlıturan, 2007: 310; Salgırlı, 1989: 55; Önder, 1977: 8; Muşmal, 2009a: 27). Dr. PhilippAntonDethier göreve geldikten sonra Osmanlı Devleti'nde eski eserlerin korunmasına yönelik yapılan ikinci çalışma olarak tarihe geçen, 20

Safer 1291/ 27 Mart 1874 yılında yayınlanan ve yürürlüğe girmiş olan 1874 Âsâr-ı Atika Nizamnamesi hazırlanmıştır (Çal, 2005: 234; Salgırlı, 1989: 57; Yıldırım ve Martal, 2002: 1099; Öztürk, 1989: 37; Madran, 2002: 415; Umar, 1981: 6; Esin, 1999: 61). Bu nizamname, 1869 yılında yayımlanan nizamnameden daha kapsamlı ve daha detaylı olarak toplam otuz altı madde olarak yayımlanmıştır (Muşmal, 2009b: 41; Yıldırım ve Martal, 2002: 1099-vd; Çal, 1990: 14; Çal, 1997: 392). Ancak bu nizamnamenin üçüncü maddesi yani çıkan eski eserlerin 1/3 devlete, 1/3 arazi sahibine, 1/3 kazı yapan kişiye verilmesi ile eski eserlerin Osmanlı topraklarından çıkarılması devlet eliyle yasallaşmıştır (Salgırlı, 1989: 56; Çal, 2003: 165; Kundakçı, 2002: 1089; Yıldırım ve Martal, 2002: 1100; Özdoğan, 2011: 192).

1874 yılında yayımlanan AAN dört bölümden oluşmaktaydı. Nizamnamedeki eski eserlerin paylaşılması konusu meclisi Kebir-i Maarif üyeleri tarafından değiştirilmeye çalışılmış, kazı yapan yabancılar kazılarda ele geçirdikleri eserlerin yalnızca alçı ve resimlerini almaları şeklinde değişiklik yapılmaya çalışılmış; ancak bu düşünceler gerçekleştirilememiştir. 1869 yılındaki nizamnamede yer almayan ve yabancı devletlerin baskıları ile 1874 yılındaki nizamnameye eklenen 1/3'nü kazı yapan alır maddesi yurt dışına çok sayıda eserin kaçırılmasına neden olmuştur (Özkan, 2009: 75-76; Karaduman, 2007: 23; Şahin, 2007: 115; Muşmal, 2009a: 50-52; Salgırlı, 1989: 56-57).

Dr. PhilippAntonDethier döneminde yapılan bir diğer çalışma ise 1876 yılında Aya İrini Müzesi'ne sığmayan eski eserlerin Çinili Köşk'e taşınma işlemi olmuştur. Ancak Çinili Köşk'ün tadilatı nedeniyle bu işlem 1878 yılında gerçekleşmiştir (Muşmal, 2009a: 31; Önder, 1977: 7; Özkan, 2009: 59; Yıldırım ve Martal, 2002: 1100; Şahin, 2007: 115; Esin, 1999: 60-61; Arık, 1953: 3; Şahin, 2007: 112). 16 Ağustos 1880 yılında sadrazam Mehmet Sait Paşa'nın katılımı ile Çinili Köşk Müzesi açılmış. AntonDethier Müze-i Hümayun Müdürlüğü yaptığı dönemde İstanbul'da müzecilik ve arkeoloji okulu açılması için çalışmalarda bulunmuş ve girişimlerinin sonucunda 1877 yılında Sultan Abdülaziz tarafından bu okulun kurulması onaylanmıştır (Özkan, 2009: 60-61; Yıldırım ve Martal, 2002: 1100; Kundakçı, 2002: 1093). Ancak bu okulun kurulup kurulmadığına dair Osmanlı arşivlerinde bir bilgi yoktur (Karaduman, 2007: 26). Osmanlı müzeciliğine büyük katkılarda bulunmuş olan Dr. PhilippAntonDethier 1881 yılında vefat etmiştir (Shaw, 2004: 121).

1881 yılında AntonDethier vefat edince yerine Türk müzecilik ve arkeoloji tarihinde çığır açacak olan Osman Hamdi Bey göreve getirilmiştir (Mumcu, 1969: 72; Taşbaş, 2018: 1321; Yıldızlıtur, 2007: 310; Koşay, 1932: 8-9; Çal, 1990: 16; Mansel, 1948: 14; Özdoğan, 2001: 15; Şahin, 2007: 116; Çetin, 2007: 117). İlk Türk müze müdürü olan Osman Hamdi Bey bu görevi otuz yıl boyunca başarı ile sürdürmüştür, Müze-i Hümayunu dünyanın sayılı müzelerinden birisi haline getirmiştir (Epikman, 1973: 25; Şahin, 2007: 120-121; Yıldırım ve Martal, 2002: 1101; Önder, 1977: 8; Muşmal, 2009a: 32; Salgırlı, 1989: 58; Arık, 1941: 835). Osman Hamdi Bey ile artık eski eserler sadece toplama yolu ile değil aynı zamanda kazı yapmak sureti ile ele geçirilmeye başlanmıştır (Önder, 1977: 8-9; Salgırlı, 1989: 57). Osman Hamdi Bey, Türk arkeolojisinin gelişimi ve müzeye doğrudan eser kazandırmak için Nemrut (1883), Myrina, Kyme, Lagina (1891), Sayda (1887), Sidon (1887), Sur (1887) vb. gibi şehirlerde kazılar yapmış, bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen 20 lahit (ağlayan kadınlar ve İskender lahitti dâhil) Müze-i Hümayun'a kazandırmıştır (Atasoy, 1983: 1563; Yıldırım ve Martal, 2002: 1101; Epikman, 1973: 25; Özkan, 2009: 89-90; Mansel, 1948: 15-18; Önder, 1977: 8; Şahin, 2007: 116).

Osmanlı devlet adamları 1874 yılında yayımlanan nizamnameden sonra eski eserlerin yağmalanması ve yurt dışına kaçırılmasına yasal zemin hazırladıklarını kısa süre içinde fark etmişler ancak bu hatayı düzeltecek yeni bir nizamnameyi ancak on yıl sonra hazırlayabilmişlerdir. 1881 yılında Müze-i Hümayun müdürü olarak göreve getirilen Osman Hamdi Bey 1874 nizamnamesinin hatalı olduğunu belirtmiş, hemen yeni bir nizamname hazırlanması için çalışmalara başlamıştır (Umar, 1981: 6; Yıldırım ve Martal, 2002: 1101-vd; Ünar, 2019: 149-150; Salgırlı, 1989: 57; Shaw, 2004: 141-142). Osman Hamdi Bey'in bu çabaları ile yeni nizamname 21 Şubat 1884 tarihinde hazırlanan bu nizamname 31 Ocak 1884 tarihinde beş bölüm ve otuz yedi madde halinde yürürlüğe girmiştir (Madran, 1976: 282; Madran, 2002: 416; Kundakçı, 2002: 1081; Özkan, 2009: 77). Bu nizamnameye göre tüm eski eserler devlet malı sayılmıştır. 1884 yılında yayımlanan bu nizamname ile arazi sahibine ve kazı yapan kişiye pay verilmesi ortadan kaldırılmış, eski eserlerin yurt dışına kaçırılması engellenmeye çalışılmıştır (Salgırlı, 1989: 57-vd; Çal, 1990: 16-17). Bu nizamname ile eski eserlerin korunmasına ve eserlere zarar verilmemesine yönelik maddelere de yer verilmiştir (Muşmal, 2009a: 52-54; Şahin, 2007: 117).

1884 yılında yayınlanan Asar-ı Atika Nizamname'si ile eski eserlerin yurt dışına kaçırılması büyük ölçüde engellenmiş; ancak 1888 yılında Zincirli'de kazı çalışmaları yapan Carl Humann ele geçirdiği bazı eserleri padişahın izni ile yurt dışına götürmüştür. Yine buna benzer bir olay da şudur;

Bağdat-Berlin demir yolunu yapan Almanlar padişahın izni ile Boğazköy'de istedikleri gibi kazı yapmaya başlamışlardır (Yıldırım ve Martal, 2002: 1100-vd; Ünar, 2013: 20). 1883 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Okulu) açılarak heykel, resim ve mimarlık alanında kalifiye eleman yetiştirilmeye çalışılmıştır (Atasoy, 1983: 1462; Özkan, 2009: 79; Şahin, 2007: 116-vd; Madran, 1976: 283; Arık, 1941: 837; Çal, 1990: 22). Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ilk müdürü Osman Hamdi Bey olmuştur. 1885 yılından itibaren Osman Hamdi Bey yönetimindeki Müze-i Hümayun'a kazı bütçesi tahsil edilerek arkeolojik faaliyetler için destek olunmuştur.

Osman Hamdi Bey Dönemi'nde genişleyerek büyüyen müzenin yönetilmesi için 13 Mayıs 1889 yılında Müze-i Hümayun Nizamnamesi çıkarılmıştır. Beş bölüm ve kırk üç maddeden oluşan bu nizamname ile müze yönetimi ve müze elemanlarında olması gereken şartlar belirtilmiştir (Mumcu, 1969: 74). Osman Hamdi Bey Dönemi'nde Çinili Köşk ve bahçesinin eski eserlerle dolması üzerine Çinili Köşk'ün karşı tarafına 1891 yılında yeni müze binası inşa edilmiştir (Özkan, 2009: 80; Önder, 1977: 9; Muşmal, 2009a: 33). Osmanlı Devleti tarafından açılan ilk müze olan Müze-i Hümayun kısa bir süre sonra Âsâr-ı Atika Müzesi ismini almış, Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde ise İstanbul Arkeoloji Müzesi adını almıştır. Osman Hamdi Bey vefat edene kadar aralıksız otuz yıl Âsâr-ı Atika Müzesi müdürlüğü yapmış, bu otuz yıllık süre de Türk arkeolojisinin ve müzeciliğinin temellerinin atıldığı dönem olmuştur (Salgırlı, 1989: 57-vd; Muşmal, 2009a: 34; Aytekin, 1997: 53; Mansel, 1948: 19; Özdoğan, 2006: 52-53).

Osman Hamdi Bey 1910 yılında vefat etmiş yerine Avrupa'da eğitim almış olan kardeşi Halil Edhem Bey Âsâr-ı Atika Müzesi müdürü olmuştur (Erguvanlı, 1948: 27; Esin, 1999: 62; Arık, 1941: 837; Arık, 1947: 64-65; Karaduman, 2007: 28; Şahin, 2007: 120; Koşay, 1932: 9-10). Halil Edhem Bey Dönemi'nde İstanbul Âsâr-ı Atika Müzesi Eski Şark, Yunan-Roma-Bizans ve Türk-İslam dönemi olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Halil Edhem Bey hem Osmanlı Devleti hem de Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde yirmi bir yıl müze müdürlüğü yapmış, Mustafa Kemal Dönemi'nde Türk Tarih Kurumu'na 1933 yılında asbaşkan olarak seçilmiştir (İnan, 1948: 50). Halil Edhem Bey 1931 yılında TBMM'ye mebus seçilmiş ve Âsâr-ı Atika Müze'si müdürlüğünden ayrılmıştır. Halil Edhem Bey 1938 yılında vefat etmiştir (Akyurt, 1948: 106). Halil Edhem Bey tıpkı abisi gibi vatansever, milliyetçi ve çalışkan bir müdür olmuştur (Çal, 1997: 393-vd; Yıldırım ve Martal, 2002: 1102).

Osmanlı Devleti'nin eski eserlerle ilgili yaptığı son hukuki düzenleme 23 Nisan 1906 yılında yapılan ve 1884 yılında yayınladığı Âsâr-ı Atika Nizamnamesi'ni yeniden düzenlemek olmuştur. 1884 yılındaki yayımlanan Nizamnamenin koruma kapsamı, yasal cezaları ve eski eserlerin tanımı detaylandırılarak nizamname 1906 yılında yürürlüğe konmuştur (Shaw, 2004: 168-169).

1906 Âsâr-ı Atika Nizamnamesi ile Türk-İslam Dönemi eserler de eski eser koruma kapsamına alınmıştır (Akçura, 1972: 41; Madran, 2002: 415-vd; Çal, 1990: 17; Çal, 1997: 393; Mumcu, 1969: 75; Akozan, 1977: 28-29). Ayrıca bu nizamnamede taşınmaz eserlerle ilgili detaylı çalışmalar yapılmıştır. 1906 yılında yayımlanan nizamname Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde (6 Temmuz 1965 tarihli 1965/41 sayılı Anayasa Mahkemesi kararı ile) kanun hükmünde kabul edilerek 1973 yılına kadar kullanılmıştır (Öztürk, 1989: 31-vd; Muşmal, 2009a: 55; Madran, 2002: 415-vd; Madran, 1996: 63; Aytekin, 1997: 53; Şahin, 2007: 120; Çal, 1990: 54).

3. SONUÇ

Eski eser anlayışının temelini oluşturan geçmiş medeniyetlere ait kültür varlıklarına ilgi duyma olayı ilk kez Roma İmparatorluğu Dönemi'nde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Anadolu, Mısır ve Yunanistan'tan gibi değişik coğrafyalarda yaşamış olan çeşitli kültürlerle ait çok sayıda eski eser toplanarak ya da çalınarak Roma'ya götürülmüştür. Roma önemi'nde Avrupa kıtasında başlayan bu anlayış Rönesans Dönemi'nde artarak antika merakı, eski eserlerin toplanmasını ve saklanmasını da beraberinde getirmiştir. Toplanan eski eserlerin korunması ve sergilenmesi için İtalya, Fransa, İngiltere vb. Avrupalı devletler XVI. yüzyıldan itibaren ülkelerinde müzeler kurmuşlardır.

Roma Döneminde başlayan eski eserlere sahip olma anlayışı XIX. yüzyılda Avrupalı devletler arasında zirveye çıkmış ve Avrupadaki büyük devletler arasında adeta bir yarışa dönmüştür. Bu rekabet sonucunda özellikle Anadolu topraklarındaki eski çağ uygarlıklarından kalan taşınır ve taşınmaz tüm kültür varlıkları Avrupalı devletlerin dikkatini çekmiş ve XIX. yüzyılda başlayan eski eser araştırma gezileri her geçen yıl artarak devam etmiştir. Bu geziler sonucunda Anadolu'daki pek çok eski eser yurt dışına kaçırılmıştır. Kendi topraklarındaki eski eserlerin yurt dışına kaçırılması üzerine Osmanlı Devleti bazı yasal düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk çalışma 1869 yılında devletin ilk eski eser koruma belgesi olan Âsâr-ı Atika Nizamnamesini yayınlaması ile başlamıştır. Daha sonra

1874, 1884 ve 1906 yıllarında yayımlanan Âsâr-ı Atika Nizamnameleri ile eski eserler korunmaya çalışılmıştır.

Eski eserlerin Avrupalı Devletler tarafından yurtdışına kaçırılmasını engellemek isteyen Osmanlı Devleti Anadolu, Mezopotamya ve Suriye gibi coğrafyalarda arkeolojik kazılar yaptırarak elede edilen eserleri başkente göndertmiştir. Osmanlı Devleti Dönemi'nde açılan müzeler eski eserlerin korunması ve yurtdışına kaçırılmasını engellemeye yönelik yapılan çalışmalar arasında yer almaktadır.

Osmanlı Devleti 1869-1906 yılları arasında (kırk yıllık bir süreçte) eski eserlerini korumak için çalışmalar yapmış fakat istediği başarıya ulaşamamıştır. Devletin eski eser politikalarını istediği gibi uygulayamadığı en büyük etken XIX. yüzyılın getirmiş olduğu sosyal, siyasi ve ekonomik şartlardır. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda yaşadığı büyük ekonomik sıkıntılar, değişen dünya düzeninde kurulan yeni siyasi faktörler ve Osmanlı Devleti'nin Avrupalı büyük devletlerce yalnızlaştırılma politikaları, ulusçuluk anlayışı ile çıkan içişyanlar, I. Dünya Savaşının etkileri gibi faktörler sebebiyle eski eser politikaları başarılı olamamıştır. Ancak yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen yürürlüğe konan nizamnamelerle, İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde açılan müzelerle Osmanlı yöneticileri kendi topraklarındaki eski eserleri korumaya ve kollamaya çalışmışlardır.

KAYNAKÇA

- Akçura, N. (1972). Türkiye ve Eski Eserler. *Mimarlık Dergisi* 78/2, Sayı 106, 21-42.
- Akozan, F. (1977). *Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunlar*. İstanbul: İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları.
- Akyurt, Y. (1948). Halil Edhem ve Konya Asar-ı Atika Müzesi. *Halil Edhem Hatıra Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 105-106.
- Alsac, O. (1984). Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu Üzerine. *Mimarlık Dergisi* 84/3-4, Sayı 201/202, 8-11.
- Altar, C. M. (1973). Ulusal Tarihçiliğimizde Geleneksel İmarcılığımızın Zirveleri. *Kültür ve Sanat*, 57-61.
- Arik, R. O. (1941). Arkeoloji Enstitüsü'nün Dünü, Bugünü, Yarını Hakkında. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisinden Ayrı Basım*, Ankara.
- Arik, R. O. (1947). *Halkevlerinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Kılavuzu*. Ankara: CHP Halkevleri Yayınları.
- Arik, R. O. (1953). *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Atasoy, S. (1983). Türkiye'de Müzecilik. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt VI, 1458-1474.
- Aytekin, O. (1997). Osmanlı ve Cumhuriyet'in Eski Eser Politikaları. *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, Sayı 43, 53-55.
- Bilget, B. (1990). Eski Eser Kaçakçılığına Karşı Müzeler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt XXXIV, Sayı 1-2, 1990 dan Ayrıbasım, 341-347.
- Can, N. (1948). *Eski Eserler ve Müzelerle ilgili Kanun Nizamname ve Emirler*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Çal, H. (1990). Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Çal, H. (1997). Osmanlı Devletinde Asar-ı Atika Nizamnameleri. *Vakıflar Dergisi*, Sayı: XXVI, 391-400.
- Çal, H. (2003). Eski Eserler ile İlgili Etnografik Eser Anlayışı. *Türkiye'de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, 164-167.
- Çal, H. (2005). Osmanlı'dan Cumhuriyete Eski Eserler Kanunları. *Prof. Dr. Kazım Yasar Kopraman'a Armağan*, 234-270.
- Çetin, Y. (2007). Mustafa Kemal Atatürk Döneminde (1920-1938) Müze ve Eski Eserler Konusunda Yapılan Çalışmalar. *Erzurum Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, Sayı 12, 117-121.
- Ergil, T. (1994). Eski Eser Kaçakçılığı ve Basındaki Yeri. *iMarmara İletişim Dergisi*, Cilt 5, Sayı 5, 169-192.
- Epikman, R. (1973). Osman Hamdi. *Kültür ve Sanat*, 23-26.
- Erguvanlı, K. (1948). "Halil Edhem ve Jeoloji. *Halil Edhem Hatıra Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 27-32.

- Esin, U. (1997). Arkeoloji, Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim “Sosyal Bilimler”. *Türkiye Bilimler Akademisi*, 57-74.
- İnan, A. (1948). “Halil Edhem’i Hatırlama”, *Halil Edhem Hatıra Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 49-50.
- Karaduman, H. (2005). “Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi”, *Belgeler*, Cilt XXV, Sayı 292, 73-92.
- Karaduman, H. (2007). *Türkiye’de Eski Eser Kaçakçılığı*, Ankara: Icom Yayınları.
- Koşay, H. Z. (1932). *Tarihi Abidelerimizi Koruyalım*, Ankara: CH. H. F. Neşriyat.
- Köprülü, F. (1941). *Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü*, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.
- Kundakçı, G. (2002). 19. Yüzyılda Anadolu Arkeolojisine ve Eskiçağ Tarihine Genel Yaklaşım, XIII. Türk Tarih Kongresi, 23-35.
- Madran, E. (1976). Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarılması. *Vakıflar Dergisi XI’den Ayrı Basım*, 271-291.
- Madran, E. (1996). Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1-2, 59-97.
- Madran, E. (2002). Osmanlı İmparatorluğu’nun Batılılaşma Sürecinde Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Yasal Düzenlemeler. *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 15, 412-417.
- Mansel, A. M. (1948). “Halil Edhem ve İstanbul Müzeleri”, *Halil Edhem Hatıra Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 13-25.
- Mumcu, Ahmet (1969). Eski Eserler Hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 67, 45-76.
- Muşmal, H. (2009a). *Osmanlı Devleti’nin Eski Eser Politikası: Konya Vilayeti Örneği (1876-1914)*, Konya: Kömen Yayınları.
- Muşmal, H. (2009b). *Yabancıların İzinde Osmanlı: Konya ve Çevresinde Araştırma Yapan Yabancılar (1876-1914)*. Konya: Me-saYayınları.
- Nesli, A. (2018). Eski Eserlerin Korunmasının Hukuk Tarihi Yönüyle İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, 431-478.
- Önder, M. (1990) “Anadolu’da Eski Eser Kaçakçılığı ve Kültür Soygunu (6 fotoğraf)”, *Erdem*, Cilt 6, Sayı 17, 481-494.
- Önder, M. (1995). *Antika ve Eski Eserler Kılavuzu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özdoğan, M. (2001). *Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları I*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özdoğan, M. (2006). *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özdoğan, M. (2008). *Batı Düşünce Sistemi İçinde Arkeolojinin Yeri ve 21. Yüzyılda Yeni Arayışlar*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Özdoğan, M. (2011). *50 Soruda Arkeoloji*, İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Özkan, S. (2004). Osmanlı Devleti’nde Eski Eser Koleksiyonculuğu. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, 65-86.
- Özkan, S. (2009). *Osmanlı Devleti’nde Arkeolojik Kazı Çalışmaları*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, Havva (1989). Korunması Gerekli Kültür ve Tabiat Varlıkları. *Eski Eser Tanımı ve Kaçakçılığının Önlenmesi Semineri Notları*, 30-36.
- Salgırlı, S. (1989). Eski Eser Kaçakçılığının Tarihçesi. *Eski Eser Tanımı ve Kaçakçılığının Önlenmesi Semineri Notları*, 54-59.
- Serbestoğlu, İ. ve Açık, T. (2013). Osmanlı Devleti’nde Modern Bir Okul Projesi: Müze-i Hümayûn Mektebi. *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 6, Sayı 12: 157-172.
- Shaw, W. M. K. (2004). *Osmanlı Müzeciliği: Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sönmez, A. (2012). Osmanlı Devleti’nde Başarısız Bir Eski Eser Kaçakçılığı Teşebbüsü: Edgar James Banks ve Bismaya Kazısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 27: 39-50.
- Şahin, G. (2007). Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 42/XXVI: 107-125.

- Şimşek, F. ve Dinç, G. (2009). XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Bu Alanda Uygulanan Politikalar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı: 16: 101-127.
- Taşbaş, E. (2017). Osmanlı'da Eski Eser Korumacılığı ve Bir Örnek: Osman Hamdi Bey'in Side'ye Göçmen İskânını Engelleme Çalışmaları. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, Sayı: 2: 1299-1314.
- Umar, B. (1981). *Eski Eserler Hukuku*, İzmir: Ege Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Ünar, Ş. (2013). Atatürk Döneminde (1923-1938) Eski Eser Politikaları ve Türkiye'de Yapılan Kazı Çalışmaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünar, Ş. (2019). Atatürk Dönemi'nde Eski Eserlerin Korunmasına Yönelik Yapılan Hukuki Düzenlemeler. *ANASAY*, Sayı: 8: 147-162.
- Yıldızturan, M. (2007). Atatürk ve Müzeler. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2006 Yıllığı*, 309-324.
- Yıldırım, R. Ve Martal, A. (2002). Osmanlı Yönetiminin Arkeolojik Eserlere Bakış Açısı, XIII. Türk Tarihi Kongresi, Cilt 3, 1095-1102.
-

